№ 225 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈՅԵՄԲԵՐԻ 14 1903 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՀՈՅԵՄԲԵՐԻ 14 № 225

ԵՐԵՍՈՒՆԵՄԷԿԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 ռուբլի. կէս տարվանը 6 ռուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի եւ տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.
Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Եղիսաբէթ Յովհաննիսեան Ծամխարեանցը սրտի ցաւով յայտնում է բոլոր բարեկամներին և ծանօթներին իր Թանգագին և անմոռանալի ամուսնու

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ԾԱՄԽԱՐԵԱՆՑԻ

մահը, որ պատահեց սոյն նոյեմբեր ամսի 12-ին, առաւօտեան 10 ժամին և խնդրում է շնորհ բերել յուղարկաւորութեանը, որ լինելու է հանգուցեալի սեփական տնից, Սոլօլակի փողոցի վրա, դէպի Մուղնու ս. Գէորգ եկեղեցին, հինգշաբթի, առաւօտեան 10 ժամին, իսկ հոգեհանգիստը նշանակված է ամեն օր օրվայ 12 ժամին և երեկոյեան 7 ժամին։ Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատան։ 1—2

Եզնիկ ռաւոց քահանայ Երզնկեանցը իր կնոջ և հարսի հետ ցաւօք սրտի յայտնում են ազգականներին և բարեկամներին—առաջինները իրանց վաղաժամ որդու, երկրորդը իր սիրելի ամուսնու՝ Օդեսայի համալսարանի բժշկական մասի ուսանող՝

ՅՈՎՍԷՓ ԵՐԶՆԿԵԱՆՑԻ

մահը, որ տեղի ունեցաւ ամսիս 11-ին։ Ամբիծը երկուշաբթի երեկոյեան ժամը 6½-ին, իսկ յուղարկաւորութիւնը երեքշաբթի առաւօտեան ժամը 10-ին դէպի Վանքի մայր եկեղեցին։ Թաղումը Խօջիվանքի գերեզմանատանը։ 2—2

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տասը տարի.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հայոց ներկայացումները. 1894—96 թ. դէպքերի շուրջը. Նամակ Խմբագրութեան. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հեռաւոր Արեւելքում. Ինչ է կատարվում Մակեդոնիայում. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Գործունէութեան ասպարէզ։

ՏԱՍ ՏԱՐԻ

Այսօր լրացաւ մի տասնամեակ։

Տասը տարի սրանից առաջ, 1892 թւի Նոյեմբերի 14-ին, լոյս տեսաւ «Մշակ» լրագրի մի համարը, որ այդ տարվայ մէջ առաջինն էր։

Նրա երեւալը մի մեծ տօն և ուրախութիւն էր «Մշակի» բարեկամների համար։

Այդ համարը լոյս էր տեսնում «Մշակի» ինն ամսեայ դադարումից յետոյ, որ առաջ էր եկել նրա հիմնադիր Գրիգոր Արծրունու մահվան և լրագրի խմբագիր չը լինելու պատճառով։

«Մշակի» ժամանակաւոր դադարումը ցոյց տուեց, թէ որքան մեծ էր հասարակական այդ կարեւոր օրգանի բացակայութեան նշանակութիւնը։ Այն ստուար հասարակութիւնը, որ թէ մեծ կենտրոններում և թէ գաւառներում կապված էր «Մշակի» հետ, որ ընդունում էր «Մշակի» սկզբունքները և գաւանանքը, որ տեսնում էր նրա մէջ ազնիւ, անկաշառ և արթուն հասարակական գործունէութեան արտայայտիչ, որ ձգտում էր իր օրգանի հետ միասին բարձրացնել մտաւոր և բարոյական անդաստանը, այդ հասարակութիւնը օրեր ու ժամեր էր համարում, թէ երբ կը վերանորոգվի իր սիրած լրագիրը՝ շարունակելու այն գործը, որ սկսած 1872 թւականից հանդէս էր եկել գաղափարների անունով և խոր ակօսներ էր գցել հայի մտածողութեան մէջ, դրդելով նրան դէպի առաջադիմութիւն, զարգացում և կատարելագործութիւն։

Լրագիրը նորից սկսեց գործել, հիմք վերցնելով նրա ուղղութեան անխախտ և անշեղ պահպանութիւնը և այն լայն ու փրկարար գաղափարների համախմբումը, որոնք այնքան եռանդ դեր են կատարել լուսաւոր մարդկութեան զարգացման գործում ամեն տեղ։ «Մշակը» նորից մտաւ հասարակութեան մէջ, նորից անկեղծ և անկաշառ խօսքը հնչեց ժողովրդական խաւերում, նորից հանրային ցաւերի արտայայտողը մօտեցաւ մայր երկրին և խօսեցրեց նրան իր կարիքների և պահանջների մասին։ Եւ զգաց ժողովուրդը, որ նրա բարեկամը և պաշտպանը իր ոգու և էութեան ամբողջ ուժով և իր մաքուր զգացմունքների ջերմ հարազատութեամբ նուիրվել է նրա զարգացման գործին, չը քաշվելով ոչ նեղութիւններից ու զրկանքներից և ոչ վախենալով խաւար հոսանքների կատաղի մաքառումներից և բռնաւորական հալածանքներից։

«Մշակը» մնաց հաւատարիմ իր հիմնադրի օրով ծրագրած ուղղութեան։ Դրանով պարծենում է մեր վերջին տասնամեակը, միանալով նախընթաց երկու տասնամեակներին և կազմելով նրանց հետ միասին մի փառաւոր ուժեղ գաղափարական գործունէութեան աւելի քան երեսուն տարվայ շրջան։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅՈՑ ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆԵՐԸ

Կիրակի, Նոյեմբերի 12-ին, թիֆլիսի հայոց դրամատիկական խումբը ներկայացրեց Սունդուկեանցի «Քանդած Օջախ» պիեսը երեք գործողութեամբ։

Ներկայացումը աջող էր և պիեսի մէջ հանդէս բերված տիպերը բնորոշ էին։ Բայց հասարակութիւն քիչ էր հաւաքված։

Դերակատարներից նախ և առաջ յիշենք տիկին Վարդուհուն, որ կատարում էր պառաւ Խախօի դերը։ Տ. Վարդուհին այնպիսի հարազատութեամբ կատարում է այդ դերը, որ նրան արժէ տեսնել Խախօի տիպը լաւ և խոր ուսումնասիրելու համար։ Նրա ձայնի եւեէջները, նրա թէ հեգնական և թէ լուրջ խօսակցութիւնները, նրա բնական շարժումները ցոյց են տալիս, որ Վարդուհին շատ լաւ ծանօթ է այն տիպին, այն կեանքին և այն աշխարհահայեացքին, որի արտայայտիչն է նա Խախօի դերում։ Մենք ցաւ․ կարող ենք յայտնել, որ «Քանդած օջախի» նման պիեսների սակաւութեան պատճառով տ. Վարդուհին սակաւ չունի երեւալ այնպիսի դերերում, ինչպէս Խախօի նման դերերն են։

Տիկին Զմշկեան, որ կատարում էր Սալոմէի դերը, բնորոշ էր, արտասանում էր պարզ և արտայայտիչ կերպով, բայց նա աւելի խելացի կին էր ներկայանում, քան հաւանականօրէն եղել է պիեսի Սալոմէն։

Տիկին Աւետեան շատ գեղեցիկ կատարեց օրիորդ Նատալիայի դերը, հանդէս բերելով և մասաղ հասակի դիւրազգայնութիւն և մի որոշ թեթեւութիւն, որ յատուկ է ներկայացրած տիպին, և մատաղ օրերի անկեղծ զուարճախոսութիւն։

Օսէփի դերը կատարում էր Միրաղեան, որ լուրջ և հոգեբանօրէն ուսումնասիրել էր ներկայացրած տիպը։ Օսէփը հանդէս եկաւ իբրև ազնիւ, պատւաւոր և կեանքի փոթորիկների ձեռքին խաղալիք դարձած մի դժբաղդ անձնաւորութիւն։ Միրաղեան այդ դերում գիտէ զգացնել հանդիսականներին և մասնաւորներ ծնեցնել նրանց մէջ «Քանդած օջախի» գլխաւոր հերոս և մի և նոյն ժամանակ գլխաւոր զոհ Օսէփի մասին։

Միւս դերակատարներից շատ լաւ էին Մամիկոնեան՝ Գիժ-Մօզիի և Յարութիւնեան՝ Փարսեղի դերերում։ Մամիկոնեան բաւականաչափ շարժուն և ճարպիկ է. Յարութիւնեան գիտէ ներկայացնել բնորոշ հաստ-մէջքի և առոր ապարանի մի պատկեր։ Միւս դերակատարները բաւարար էին։

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԵԱՆ ԱՍՊԱՐԷԶ

I

Ով որ ծանօթ է քաղաքակիրթ ազգերի կեանքին, ով որ ուշի ուշով հետեւում է եւրոպական թերթերին, նա անշուշտ նկատած կը լինի, թէ այդտեղ որքան ուժեղ թափով է ընթանում հասարակական կեանքը, թէ առանձին անհատները, դասակարգերն ու ամբողջ մասսաները ինչպիսի եռանդով են զարգացնում իրանց կուլտուրական-տնտեսական գործօնները։ Ամեն կողմ վառ գործունէութիւն, լարված մրցում և ջան ու ճիգ։ Եւ ուրիշ կերպ չի էլ կարող լինել։

Իւրաքանչիւր անհատ, հասարակութիւն կամ ամբողջ ազգ շարունակ պէտք է առաջադիմէ, պէտք է յետ չը մնայ ժամանակի ոգուց և չըրջապատող պայմանների պահանջից։ Հակառակ դէպքում նրա համար կորուստն անխուսափելի է գոյութեան կռւում։

Ճիշտ է, այդպիսի առաջադիմութեան համար անհրաժեշտ են որոշ գործօններ ու նըպաստաւոր պայմաններ, բայց դրանց բացակայութեան դէպքում էլ չը պէտք է յուսահատվել և ամեն ինչ պատահականութեան յանձնել, չը պէտք է թուլանալ ու նախախնամութիւնից կամ մի որ և է կողմնակի ույժից օգնութիւն սպասել։ Ո՛չ. հրաշքներ չեն կատարվում մեր կեանքում. մարդասիրական զգացմունք չը կայ գոյութեան կռւում։ Այդտեղ կայ միայն մրցում, պայքար, հակառակորդին տապալելու, ոչնչացնելու ձգտում։ Իսկ այդպիսի մրցման ժամանակ յաղթում է նա, ով ուժեղ է և ճարպիկ, ով կոյր չէ գնում խաւարի հոսանքներին ու ազդեցութիւններին, ով յետ չէ մնում ժամանակի պահանջից։ «Վայ նրան, ասում է Սմայլս, ով իր սեփական ոյժերը թողած ուրիշի վրա է յոյս դնում, ով դանդաղ է ու անտարբեր առաջադիմութեան խնդրում. կորուստն է նրա բաժինը՝ կորուստ բարոյական կամ ֆիզիկական։»

Եւ այդ կենսական կարծիքը իրաւացի է ոչ միայն առանձին անհատների, այլ և ամբողջ ժողովուրդների ու ազգերի համար։ Ուրեմն դրանցից իւրաքանչիւրը լարված ջանքերով պէտք է պաշտպանէ ու զարգացնէ իր գոյութեան և առաջադիմութեան նպաստաւոր գործօնները, պէտք է ուժեղացնէ մէկը, երբ բացակայում են միւսները։

Բայց որոնք են այն գործօնները, որ ազդում են ժողովրդի կուլտուրական առաջադիմութեան վրա։ Եթէ այդ հարցը լայն մտքով վերցնելու լինենք, այն ժամանակ պէտք է պատասխանենք՝ տնտեսական-սօցիալական ամբողջ կեանքն իր պէս-պէս երեւոյթներով։ Իսկ եթէ ուզենանք աւելի սահմանափակ, կոնկրետ հողի վրա կանգնել, այն ժամանակ կը տեսնենք, որ յիշեալ գործօնների գլխաւոր շարքին են պատկանում՝ դպրոցը, գրականութիւնը և թատրոնը։

Դրանցից մէկը իր հովանու տակ կրթում-դաստիարակում է մատաղ սերունդը, պատրաստում է նրան կեանքի համար և որոշ ուղղութիւն է տալիս անհատական ույժերին, որոնց համերաշխ գործունէութիւնից կախված է ամբողջ ազգի գոյութիւնն ու առաջադիմութիւնը։

Միւսը խօսքի միջոցով տարածում է նորանոր գաղափարներ, արծարծում է օգտակար մտքեր ու գիտելիքներ և իր ազդեցութեամբ մօտեցնում-շաղկապում է ժողովրդի անջատ մասնիկները։

Երրորդը այդ մի և նոյն գաղափարները արծարծում է աւելի ազդու և ըֆեկտիւ ձեւով, այդպիսով ուժեղացնելով իր կուլտուրական դերը և կրթիչ ազդեցութիւնը։

Եւ եթէ այդ երեք գործօններն էլ կանգնած են իրանց կոչման բարձրութեան վրա, եթէ շրջապատված են նպաստաւոր պայմաններով, այն ժամանակ ժողովրդի քաղաքակրթութիւնն ընթանում է միշտ դէպի առաջ ու առաջ։

Իսկ ինչ ենք տեսնում մենք։ Մեր գիւղերում ու քաղաքներում հազարաւոր երեխաներ թափառում են անգործ, մեծանում են անուսում ու անգրագէտ։ Մենք գիտում ենք այդ ցաւալի սպառանը, զգում ենք նրա վնասակար հետեւանքները, բայց մի և նոյն ժամանակ միմիայն պլատոնական ցաւակցութիւն արտայայտելով բաւականանում։ Պէտք է օգնութեան հասնել...

Անհրաժեշտ է էժանագին (3—5 կոպ.) և նըպատակայարմար այբբենարան հրատարակել և տասնեակ հազարներով ժողովրդի բոլոր խաւերում տարածել, դրա հետ միասին բացատրելով ինքնուսուցման մեթոդը։

Բայց շարունակ տրտունջներ են լսվում, թէ կարդալու նիւթ չը կայ, թէ ժողովրդական գրքեր չը կան։ Տրտունջ ու քննադատութիւն եղածի մասին—որքան ուզենաք, իսկ նոր գործ ու գ ո ր ծ ի չ ն ե ր չը կան ու չը կան։ Ժամանակ է վերջապէս հեռանալու այդ սխալ ճանապարհից, վերջ դնելու անհետեւանք խօսքերին և խօսքից գործի անցնելու։ Եւ դժուար չէ այդ գործը. հրատարակենք նորանոր նիւթեր. գոնէ եղած լաւագոյն գրքերից ու մամուլի օրգաններից տարածենք ժողովրդի ամենալայն խաւերում և տնտեսական այդպիսի աջակցութեամբ որոշ չափով նպաստենք ընթերցանութեան և գրականութեան զարգացմանն ու բարգաւաճմանը։

Այժմ դառնանք թատրոնին։ Արդեօք հասկանում ենք նրա արժէքը, հարկաւոր չափով նպաստում ենք նրա զարգացմանը։ Դժբաղդաբար ոչ։ Ահա սկսվել է թատրոնական սեզօնը, իսկ հայաբնակ քաղաքներից միայն Թիֆլիսն է, որ ունի սեփական թատրոն՝ դրամատիկական ընկերութեան, Արտաշեանի և Մուրաշկօի (հակաալկօհօլական ընկերութեան)։ Նոյն իսկ բազմամարդ ու փողաշատ Բաքուն այս տարի դեռ չէ խօսում հայկական թատրոնի մասին։ Իսկ գաւառական քաղաքներում և գիւղերում այդ հարցը բոլորովին քնած է։

Ահա գործունէութեան լայն ասպարէզ, ահա մտածելու լուրջ առարկայ։ Եւ եթէ իւրաքանչիւր կենտրոնում լինեն մի քանի եռանդուն գործիչներ, այն ժամանակ գործը հեշտութեամբ կը կազմակերպվի և յաւատանջ ու անմխիթար հայ ժողովուրդը հնարաւորութիւն կունենայ գոնէ թատրոնական բեմից լսել նորանոր մտքեր և գաղափարներ։

Մտածենք ուրեմն և օր առաջ գործին ձեռնամուխ լինենք՝ գրագիտութիւն տարածենք, օգտաւէտ գրքերի տարածման նպաստենք, ժողովրդական ներկայացումներ տանք գաւառական կենտրոններում և այն ժամանակ շուտով կը համոզվենք, որ կենդանի գործը աւելի օգտակար է, աւելի արդիւնաւէտ, քան թէ դատարկ խօսքն ու տրտունջը։

Ն. Թ.

Հասարակութիւնը ջերմ ծափահարում էր դերասաններին և մի քանի անգամ ողջունեց պիեսի ծերունի հեղինակին, որ ներկայ էր այդ օրուայ ներկայացմանը։

Սիրող

1894—1896 Թ. ԴԷՊՔԵՐԻ ՇՈՒՐՋԸ

Պ. Ահարոնեան «Մշակի» սեպտեմբերի 30-ի համարում «Համոզիչ չէր» վերնագրով մի բանավիճականով պատասխանում է իմ վերջին յօդուածին («Մշակ», օգոստոս 26-ին)։ Նա ներողութիւն է խնդրում, որ իր պատասխանը ուշացրել է և յայտնում է թէ իր առաջին նամակը (օգոստոս 21) նա գրել է շվէյցարական մի գիւղից և ձեռքի տակ չէ ունեցել աղբիւր կամ դօկումենտներ։ Ուշացնելու այնքան կարեւորութիւն չունի բնականաբար, բայց հետաքրքրական է, թէ նա ինչ է գրել այժմ, երբ վաղուց վերադարձել է Թիֆլիս, ուրեմն ձեռքի տակ կարող էր ունենալ, ինչպէս ասում է, աղբիւր և դօկումենտներ։

Թողնում եմ մի կողմ պ. Ահարոնեանի բանակռիւ մղելու զարմանալի եղանակը, որով, օրինակի համար, նա զգուշանում է մի առողջ իսկ չօշափել այն կէտը, թէ ես ինքս ոչ թէ արդարացրել եմ Ազարեանի 1894-ի ընթացքը, այլ թէ այն ժամանակ և թէ այժմ խիստ կերպով դատապարտել եմ. չէ յիշում իմ ասածը, թէ Ազարեան դրանից յետոյ տարբեր վարմունք է ունեցել, որի ապացոյցները բերել եմ նախորդ յօդուածումս, և եթէ կամենում է, կարող եմ նորեր ևս առաջ բերել, թէ նա վերագրում է ինձ խօսքեր և մտքեր, որոնք միայն իր երեւակայութեան արդիւնքն են *)։ Թողնում եմ նրա ամբողջ հարցումները, որոնց պատասխանը նա շատ լաւ կարող էր գտնել իմ յօդուածներում, եթէ ուզենար կանխակալ կարծիքներից ազատ կերպով քննել իրերը. Թողնում եմ վերջապէս նրա մեծ ջանքերը, որով նա աշխատում է ցոյց տալ, թէ այն սև օրերի մասին՝ միայն նրա սիրտն է այնպէս դառն կերպով տանջվում։ Թողնում եմ այս բոլորը, որովհետև ինձ հետաքրքրում է յուզված հարցերի միմիայն փաստական և բարոյական կողմը...

Ազարեանի Թղթերի մասին խօսելով, պ. Ահարոնեան պնդում է, թէ նրանց նշանակութիւնը մի և նոյն է Սասունի ջարդից յառաջ էր, թէ ընդհանուր կոտորածներից յետոյ։ Ընդունելով միշտ, որ Ազարեանի այդ Թղթերը անկասկած դատապարտելի են, ինչպէս շատ անգամ կրկնել եմ, այնուամենայնիւ զարմանալի է, որ տարբերութիւն չէ դրվում առաջին դէպքի և վերջինի մէջ։ Երբ Ազարեան այդ չարաբաստիկ Թղթերը ներկայացրեց, Սասունի ջարդը՝ թէև լաւ տեղեակ շրջաններում արդէն յայտնի էր, բայց վերջապէս դեռ բոլոր պարագաները ծանօթ չէին, պաշտօնապէս դեռ ստուգված և հաստատված չէր։ Դրանից բաւական վերջն էր, որ Քննիչ Յանձնաժողովը դիւանագիտական Թարգմանների հետ մեկնեց դէպի Սասուն (1894 դեկտեմբերի), Զէքի փաշայի չարագործութիւնները տեղն ու տեղը ստուգելու։ Բացի դրանից, ուրիշ բան է մի մասնաւոր տեղում, երբ թէ ապստամբական շարժումը ճնշելու նպատակով, գործ դրված արիւնահեղ բռնութիւնները և ջարդը, ինչպէս էր Սասունում, ուրիշ բան է Թիւրքահպատակ հայերը բնաջինջ անելու նպատակով ծրագրված ընդհանուր կոտորած առաջացնելը։ Մէկ դէպքից միւսը գրեթէ 14 ամիս ժամանակ է անցել և Սասունի ջարդի պատճառով յարուցված ընդհանուր զայրոյթից յետոյ քաղաքակիրթ աշխարհը անկարող էր նոյն իսկ երեւակայել, թէ Աբդիւլ Համիդ՝ ոճրագործութեան մոլեգնութիւնը կը հասցնէր մինչև սիստեմատիքական ընդհանուր կոտորած։ Այն ժամանակ եւրօպական դիւանագէտները յոյս ունէին դեռ թէ արտաքին, միմիայն բարոյական ճնշման տակ, սուլթանը խոստացած և ստորագրած բարենորոգումները կը մտցնէ։

Աբդիւլ Համիդ իրօք պէտք ունէր մի շատ կարեւոր թղթի, ընդհանուր կոտորածներից յետոյ իր մեծ ոճիրը արդարացնելու համար

*) Օրինակի համար, նա գրում է դիմելով ինձ. „Դուք պնդում էք, որ այն սև տարիներում հայ ժողովրդի դաւանափոխութիւնը մահից ու սարսափից դուրս ուրիշ պատճառներ էլ ունի... ո՞վ գիտէ, գուցէ սովամահ հայ դժբաղդները իրանց գլխին շողշողացող սրի տակ անգամ, տառապանքի այն օրերում իրանց հոգիների մաքրին են մտածում և համոզմունքով դառնում մահմեդական, կաթոլիկ կամ բողոքական“։ Ես այդպիսի բան չեմ ասել և ոչ էլ այդպիսի միտք կարելի է հանել իմ գրածներից...

և նա այդ Թուղթը հեշտութեամբ ստացաւ։ Աւելորդ չէ առաջ բերել այս ամենախոստովանիչ ուղերձի բովանդակութիւնից մի քանի տողեր, որոնք ուղղված են կարմիր սուլթանին։

«Հայ ազգը՝ ձեր վեհափառութեան հովանու տակ դարերից ի վեր ձեր գահին հաւատարիմ հպատակ է եղած և վայելած է արդարութիւն և կրօնական ազատութիւններ... Բայց ցաւելով տեսնում ենք, որ մի քանի ժամանակից ի վեր, թէ երկրի ներսում ծագած և թէ դրսից մտած զանազան գաղափարներ տարածվել երկրի մէջ, որոնք առաջացրել են այնպիսի մի վիճակ, որ վնասակար է պետութեան քաղաքական շահերին և որ դառնացրել է մեր արքայի և վեհանձն հօր (սուլթանի) սիրտը։ Տեսնում ենք նոյնպէս՝ ցաւով, որ անրաւ գործ անձեր այնպիսի գործերի են ձեռնարկել, որոնք կարող էին երկրի կործանման պատճառ դառնալ։ Ստոյգ է, որ մի քանի տարբեր բարենորոգումներ անուանց ցակ իրանց մասնաւոր շահերն էր, որ ի նկատի ունէին, բայց այս բանը (բարենորոգումների մուտքը) պետութեան իրական շահերին հակառակ էր։ Մենք, ձեր հաւատարիմ հպատակները, միմիայն ձեր վեհափառութեան ենք դիմում, ձեր վեհանձնութիւնից և ձեր մասնաւոր խնամակալութիւնից ենք սպասում մեր պատուի, ինչքի, կեանքի և առանձնաշնորհումների պահպանութիւնը»... և այլն։

Հարկ է դրանից աւելի մեծ «բարի վարքի վկայական» տալ սուլթանին և իր կառավարութեան։ Այս փառաւոր ուղերձը (և ոչ թէ Թաքրիր) ներկայացրած է սուլթանին՝ յանուն Թիւրքիայի հայ հասարակութեան. Նրա տակ ստորագրած են պատրիարքական տեղապահը, (Օրմանեան դեռ չէր ընտրված), եպիսկոպոսներ, վարդապետներ, բարձր պաշտօնեաներ, սեղանաւորներ, վաճառականներ, մի խօսքով Կ. Պօլսի հայոց եկեղեցական և աշխարհական աւագանին, մօտ 200 մարդ, իրանց առաջնորդ ունենալով Յաւսեան Արթին-փաշային։ Ներկայացվելու Թուականն է 1896 սեպտեմբերի 8, այսինքն այն ժամանակ, երբ բացի մեծ կոտորածներից նաև 10,000 հայ նահատակների արիւնը դեռ չէր ցամաքել Կ. Պօլսի սալայատակների վրա, այն ժամանակ, երբ պետութիւնները ընդունել էին տալ արդէն բարենորոգումների ծրագիրը և սխրողաբար պահանջում էին նրա գործադրութիւնը։ Ինչ ձեռով և ինչ դատավճռով պ. Ահարոնեան պիտի արձանագրէ այս 200 հոգու անունները պատմութեան մէջ, այդ ես չը գիտեմ, բայց անկեղծ խօսելով, նոյն իսկ այդպիսի մի ուղերձ ներկայացնողների վրա ես անպայման դատապարտութեան վճիռ չէի արձակի ի նկատի ունենալով այն ժամանակ տիրող հանգամանքները։ Մի կէտ միայն կուզենայի աւելացնել. այս այն միջոցին էր կատարվում, երբ Ազարեան՝ պ. Ահարոնեանի ձեռով խօսելով, իր կեղտոտ լուացքն էր լուանում և աշխատում մաքրել, մի կողմից եւրօպական լրագիրներում նկարագրելով կատարված գազանութիւնները և միւս կողմից իր յայտնի շրջաբերականը ուղարկելով իր բոլոր Թեմերը։

Պ. Ահարոնեանին այս անգամ երկարօրէն զբաղեցրել է կրօնափոխութիւնների խնդիրը։ Այս մասին իմ վերջին յօդուածում գրել էի հետեւեալ տողերը. «Շատ անգամ ամենամաքուր և վեհ գործում էլ գտնվում են մոլեռանդ անհատներ, որոնք իրանց յանձնված մարդասիրական գործի մէջ մտցնում են, որպէս դատապարտելի ձգտումներ, դրդված կրօնամոլական զգացմունքից. այսպիսիների վարմունքը անշուշտ զզվելի է»։ Չեմ իմանում, կարելի է արդեօք աւելի պարզ կերպով խօսել, աւելի որոշ կերպով դատապարտել։ Բայց Պ. Ահարոնեան, ի հարկէ այդ անտես է առնում և ոչ իսկ յիշում է իմ այս գրածները։ «Oeuvre d'Orient»-ի դիտողութիւնները հայոց զարբաւոր հերձուածի մասին ես անուանել եմ պարզապէս «յիմարութիւն», առանց աւելի կարեւորութիւն տալու դրան։ Ուրեմն այս երկու պարագաներում էլ ես հակառակ եմ եղել դրանց հեղինակներին։ Հետեւաբար ինքն ըստ ինքեան տեղիք չէր մնում պ. Ահարոնեանի այս կէտերում ինձ ընդդիմախօսելու։ Բայց նա այդպէս չէ անում, որովհետև հեշտ նիւթ ունէր ձեռքի տակ յուզիչ նկարագրութիւններով ընթերցողներին շլացնելու։

Թէ հայ դժբախտները իրօք մահի և սարսափի հետեւանքով, կամ ինչպէս պ. Ահարոնեան ասում է, «իրանց գլխին շողշողացող սրի տակ» ստիպված են եղել մահմեդականութիւն ընդունել, այդ բնաւ տարակոյսի ներքև չէ։ Բայց միթէ միշտ մի և նոյն հանգամանքների մէջ են նրանք դիմել բողոքականութեան և կաթոլիկութեան գիրկը։ Միթէ նոյն բանն է մեզ համար, հայը մահմեդական է դարձել թէ կաթոլիկ կամ բողոքական։—Դաւանափոխութեան պատճառների մասին ես գրել եմ արդէն «Մշակում», («Մշակ» 1899 Թ. № 23, «Նոր կրօնափոխութիւնները և Բալկանեան Թերակղզին»), ուստի հարկ չեմ համարում նորից առաջ բերել այստեղ։ Այսքանը միայն կասեմ, որ ազգայնութեան պահպանման տեսակէտից, իսկական վտանգն այն ժամանակ է երեւան գալիս, երբ հայը՝ կամայ թէ ակամայ, յարում է իր բնակած երկրի տիրող կրօնին. օրինակ, Թիւրքիայում մահմեդականութեան, որովհետև ամենից առաջ նա՝ նոյն իսկ ստիպված է լինում նախ հրաժարվել մայրենի լեզուից, և ապա մոռանալ նրան, որ ամենակարեւոր ֆակտորն է ազգային միութեան. և ապա կամաց կամաց նա կամ նրա առաջին սերունդը կտրում է իր կապը իր ազգակիցների, իր անցեալի և իր պատմութեան հետ և վերջապէս ընկղմվում է անհամեմատ աւելի զօրեղ տիրող տարրի ծովի մէջ։

Եթէ պ. Ահարոնեան աւելի ընդարձակ, աւելի ազատական և լայն հայեացքով մտիկ տար իր չօշափած խնդիրներին, նա այդչափ աղմկալից կարեւորութիւն չէր տայ նոյն իսկ «Oeuvre d'Orient»-ի անտեղի յօդուածին, ի նկատի ունենալով գրողի soutane-ը (կղերական պարեգօտ), մանաւանդ որ «գերագոյն արդարութիւնը», որի անունով նա սիրում է խօսել, պահանջում էր, որ չը մոռանայինք նաև այն ծառայութիւնները, որ մատուցել է անկասկած, նոյն «Oeuvre d'Orient»-ի վարիչը. Շարմտան հայկական դատին և բիւրաւոր հայ դժբախտների օգնութեան գործին, անխտիր։

Առհասարակ, վիճաբանութեան ասպարէզ դարձած այս հարցերը՝ այս կամ այն կէտից դեռ կարօտ էին լուսաբանութեան, որի համար փաստեր և վկայութիւններ էլ պակաս չեն մեր ձեռքի տակ, բայց՝ ինչպէս պ. Ահարոնեան էլ նկատել էր, այժմ ժամանակը չէ դրանց վրա ծանրաբեռնվելը...

Սարուխան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, նոյեմբերի 13-ին

Թոյլ տուէք, խնդրեմ, այս երկտողով յայտնել իմ «Գրիգոր Արծրունի» աշխատութեան բաժանորդներին, որ երրորդ հատորի հրատարակութիւնը ես ստիպված եղայ յետաձգել, որովհետև երկարատև հիւանդութիւնս արգելք եղաւ շարունակել գործը։ Ներողութիւն եմ խնդրում իմ բաժանորդներից հրատարակութեանս ակամայ ընդհատման համար. Ես յոյս ունեմ մօտ օրերումս այնքան կազդուրված կը լինեմ, որ կարողութիւն կունենամ վերսկսել գրական աշխատութիւնս և այդ ժամանակ իմ առաջին պարտականութիւնը կը լինի առաջ տանել երրորդ հատորի տպագրութիւնը և բաւարարութիւն տալ բաժանորդներին։

Հիւանդութիւնս էր պատճառ, որ մի քանի բաժանորդներ կանոնաւոր կերպով չը ստացան լոյս տեսած հատորները։ Ես ամեն միջոց գործ կը դնեմ, որ այդ տեսակ բաժանորդներն էլ շուտով բաւարարութիւն ստանան։

Լէօ

ՆՈՐԻՑ ԼՈՒՐԵՐ

Կիրակի, նոյեմբերի 12-ին, Թիֆլիսում վախճանվեց [illegible] Յարութիւն Շամխարեան, որ իր՝ 250,000 ռուբլի գումարի հասնող կարողութիւնը կտակով թողել է յօգուտ Թիֆլիս քաղաքի։ Քաղաքը կը ստանայ կտակված գումարը միայն հանգուցեալի կնոջ մահվանից յետոյ։

—

Մինչև այժմ համարեա բոլոր բարեգործական ընկերութիւնները իրաւունք ունէին սարքելու այսպէս անուանված «արծաթեայ» վիճակախաղեր, լօտարիներ և այլն՝ ոչ միայն իրանց՝ ընկերութիւնների, այլ և այն հիմնարկութիւնների միջոցները աւելացնելու համար, որոնք պահպանվում են այդ ընկերութիւնների միջոցներով։ Առաջիկայ 1904 Թուականից սկսած, այդպիսի վիճակախաղեր Թոյլ կը տրվի կազմել ամեն մի ընկերութեան տարին մի անգամ միայն՝ անկախ այն հանգամանքից, թէ քանի հիմնարկութիւն է պահում իւրաքանչիւրը նրանցից և այն էլ այն դէպքում միայն, երբ նախկին տարիների հաշիւներից կերեւայ, որ յիշեալ վիճակախաղի Թոյլտուութիւն խնդրող ընկերութիւնները կարիք ունեն դիմելու այդ միջոցին։

—

Կիրակի, նոյեմբերի 12-ին, Հաւլաբարի ժողովրդական Թատրոնում հայ սիրողները խաղացին Օստրովսկու «Անմեղ մեղաւորներ» կոմեդիան 4 գործողութեամբ։ Պիեսի սառնութիւնը մի կողմից, դերակատարների վատ արտասանութիւնն էլ միւս կողմից Թուլացրին պիեսի տպաւորութիւնը։ Առաջին և երկրորդ գործողութիւնները Թոյլ անցան։ Դերակատարներից աչքի էին ընկնում տ. Ստեփանեան Կրուչինինայի դերում։ Սկզբում Թոյլ էր տիկինը, բայց հետզհետէ նա մտաւ իր բաւական ծանր դերի մէջ և արեց տպաւորութիւն. Լաւ էին պ. Ալիխանեան՝ Նեզնամովի դերում և տ. Փառանձէմ՝ Գալչիխայի (աղախին) դերում։ Միւսները բաւարար էին, բացի մի քանիսից։ «Կրոթ-կրոթ» վօդեվիլն անցաւ ուրախ և զուարճացրեց հասարակութեան. Վօդեվիլը հետաքրքիր էր նրանով, որ մասնակցում էին սուս սիրողուհի օր. Շամիրա և պ. Ինքը։ Ներկայ էր մեծ բազմութիւն, այնպէս որ համարեա ոչ մի դատարկ տեղ չը կար։ Ներկայացումը վերջացաւ ուշ գիշերին։ Խաղամիջոցներին նուագում էր երաժշտական խումբը։

—

«Пастырь» լրագիրը հաղորդում է, որ Սուխումի Թեմը հանվեց վրաց էկզարխութեան իրաւասութիւնից և անմիջապէս ենթարկվեց ռուսաց սինոդին։

—

1897 Թուականին Թիֆլիս քաղաքի ինքնավարութիւնը միջնորդութիւն էր յարուցել կառավարութեան առաջ, որով Թոյլտուութիւն էր խնդրում հրատարակելու իր սեփական օրգանը՝ «Извѣстія Тифл. гор. думы» անունով, նման այն պարբերական Թերթերին, որ հրատարակում են պետութեան քաղաքներից շատերը, բայց մամուլի գործերի գլխաւոր վարչութիւնը այս միջնորդութիւնը Թողեց անհետեւանք։ Սրանից յետոյ քաղաքային դուման իր նիստերից մէկում, որ տեղի ունեցաւ այս տարվայ յունվարի 13-ին, մամուլի 200-ամեայ յոբելեանի առիթով, ի միջի այլոց, որոշեց նորից միջնորդութիւն յարուցանել և Թոյլտուութիւն խնդրել սեփական պարբերական Թերթ հրատարակելու համար այն հիմունքներով, որ որոշել էր դուման 1897 Թւին։ Համաձայն դումայի այս նոր որոշման՝ Թիֆլիսի քաղաքագլուխ իշխան Արղութեան ներկայացրեց նահանգապետին երկրորդ միջնորդութիւն Թերթի հրատարակութեան համար՝ պատճառաբանելով միջնորդութիւնը, ի միջի այլոց, և նրանով, որ Թերթը հիմնվում է մի պատմական յոբելեանի առիթով, ինչպիսին է մամուլի 200-ամեակը. և յիշելով պատճառաբանութեան մէջ, որ վերջին տարիների ընթացքում սեփական Թերթ հրատարակելու իրաւունք ստացել են Վլադիկավկազ, Նոր-Նախիջևան և այլ այդպիսի քաղաքներ, որոնց բիւջէտը մի քանի անգամ քիչ է Թիֆլիսի բիւջէտից։

—

ՔԻՒՐԴԱՄԻՐԻՑ մեզ գրում են. «Այստեղ անցեալ տարի իւրաքանչիւր 55 փութ խաղողից ստացվում էր 1 վեդրօ պարզ գինի, իսկ այս տարի 1 վեդրօ պարզ գինին ստացվեց միայն 45—50 պուդ խաղողից, ուրեմն Քիւրդամիրի այս տարվայ գինիները գոյնով, ամրութեամբ, համով ու հոտով աւելի առոք են՝ ուժեղ և աւելի շատ ենթակայ զանազան հիւանդութիւնների, քան անցեալ տարվայ գինիները։ Բայց, չը նայած այս հանգամանքին, այս տարվայ խաղողները աւելի Թանգ գներով ծախվեցին, քան անցեալ տարի. այսպէս, անցեալ տարի 1 Թաղար (50 պուդ) խաղողը ծախվեց 40—45 ռուբլու, իսկ այս տարի նոյնը ծախվեց 50—60 ռուբլով։ Խաղողի մաղանդան որոշեցին խոշոր գինեգործները և միանգամայն զարմացրին մանր ու միջակ գինեգործներին։ Մանր ու միջակ գինեգործները բոլորովին չէին սպասում, որ խոշոր գինեգործները խաղողին կառաջարկէին բարձր գներ, որովհետև խոշորները տարիներ շարունակ «խրատում» և «խելքի էին բերում» վերջիններիս՝ խաղողները քանի կարելի է էժան գնել և խոշորների սահմանած մաղանդան չաւելացնել։ Խոշորները ցանկանում են որքան կարելի շուտ արտաքսել Քիւրդամիրի սահմաններից այն մանր և միջակ գինեգործներին, որոնք խաղողի մաղանդան միշտ աւելացնում են, իսկ պատրաստի գինիները աւելի էժան գներով են ծախում, քան իրանք։ Ռուսաստանում «մօնոպօլիա» մտցնելուց յետոյ զգալի կերպով աւելացաւ ալկոհոլիզացիայի ենթարկված գինիների պահանջը. այդ պահանջին «խոշորները» կարող են բաւարարութիւն տալ, որովհետև ոգին շատ Թանգ արժեցող հեղուկ է, որի

մի տակառը 500—600 րուբլի է կլանում, ուրեմն «մանրներին» անմատչելի. այսպիսով մանրները արտաքսվում են նաև Ռուսաստանի շուկայից»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀԵՌԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔՈՒՄ

Բանակցութիւնների ճեղքւածքը. Ինչպէս յայտնի է, Ճապոնիայի ու Ռուսաստանի միջև բանակցութիւններ են տեղի ունենում մանջուրական և կորէական հարցերի մասին. բանակցութիւններ, որոնց անաջող ելքը կարող է պատերազմի պատճառ դառնալ: Ահա հէնց այդ պատճառով արտասահմանեան մամուլը ուշի ուշով հետևում է այդ բանակցութիւններին և իր անմիջական թղթակիցների բերանից հաղորդում է նորանոր տեղեկութիւններ այդ մասին: Ի միջի այլոց «Daily Mail» գրում է. —Կոմս Ռոզէնի վերջին տեսակցութիւնը ճապոնական արտաքին գործերի մինիստրի հետ տևեց երկու ժամ: Նրա ասելով, Ռուսաստանը պատրաստ է հրաժարվել Կորէայից, միայն այն պայմանով, որ Մանջուրիան մնայ իր ձեռքում: Սակայն Ճապոնիան համաձայն չէ այդ պայմանին:

Ճապոնական կայսրը իր մօտ խորհրդակցութեան է հրաւիրել Արիմ և Կամիմուրի ծովապետներին և ուրիշ նշանաւոր զինուորականներին: Առհասարակ տիրում է այն կարծիքը, թէ Ճապոնիան պատերազմ չէ կամենում, բայց մի և նոյն ժամանակ ոչ մի դէպքում չի զոհաբերէ իր պատիւը և իր հայրենիքի կենսական շահերը: Դրա համար նա պատրաստ է ամեն ինչ անել:

—

Ճապոնական զօրախաղ. Հեռաւոր Արևելքի լարված դրութիւնը հակառակ պետութիւններին ստիպում է նախապատրաստութիւններ տեսնել և իրանց զինուորական ույժերը ցոյց տալ իբրև սպառնալիքի նշան: Ռուսաստանը շարունակ զօրք ու ռազմամթերք է ուղարկում դէպի Պօրտ-Արտուր: Նոյն ուղղութեամբ գործում է և Ճապոնիան: Իսկ նոյեմբերի 4-ին և 5-ին Խիմէջիի մօտակայքում տեղի էր ունենալու ճապոնական մի մեծ զօրախաղ, որին ներկայ է լինելու կայսրը և Ճապոնիայի բարձրաստիճան պաշտօնեաները:

—

Մամուլի կարծիքը. Ճապոնական մամուլը դեռ շարունակում է յարձակողական տոնով քննադատել Ռուսաստանի ընթացքը:

—«Մեր ազգը, ասում է «Մայ-Նիչի-Շիմբուն» լրագիրը, վիրաւորված է Ռուսաստանի աջողութեամբ Կորէայում և Մանջուրիայում, ուստի այժմ կառավարութեանը դրդում է վճռական քայլեր անելու: Քիչ ժամանակ առաջ գաղտնի կերպով ուղարկված է ռուս կառավարութեանը մի յայտագիր. այդ յայտագիրը Պետերբուրգից ուղարկված է փոխարքայ Ալէքսէևին, որպէս զի նա տեղեկութիւններ հաւաքէ և իր կարծիքն յայտնէ:

Ռուսաստանը թէև խոստացել է իր զօրքերն հանել Մանջուրիայից, բայց նա ընդհակառակը նորանոր ույժեր է ուղարկում այնտեղ և կատարեալ տերրորի մէջ է դրել Կորէային: Նա այլ ևս չէ հետաքրքրվում արտասահմանեան քաղաքականութեան կարծիքով և շարունակում է իր ընթացքը: Իսկ ինչ է անում մեր կառավարութիւնը, ինչ են անում մեր քաղաքագէտները...»

—

Որքան զօրք կայ Հեռաւոր Արևելքում. Ռուսաստանն ու Ճապոնիան մի կողմից բանակցութիւններն են շարունակում, իսկ միւս կողմից զօրքերը կենտրոնացնում իրար դէմ: Լրագրական վերջին տեղեկութիւնների համեմատ, Պօրտ-Արտուրում և նրա շրջակայքում ռուսական զօրքի քանակութիւնը ամենաքիչը 75,000-ի է հասնում: Պատերազմելու պատրաստ ճապոնական զօրքն էլ պակաս թիւ չէ կազմում: Մի քանի թերթերի ասելով այդ թիւը հասնում է 84,000-ի 74 նաւերով:

—

Ամերիկան պատրաստվում է. —Նիւ-Եօրկի լրագիրներից մէկը—«World»-ը հաղորդում է, որ Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգների կառավարութիւնը, աչքի առաջ ունենալով Ճապոնիայի և Ռուսաստանի սպասելի ընդհարումը, արդէն կազմել է այն նաւահանգիստների յատակագիծը, որտեղ պէտք է մտնեն ամերիկական նաւերը: Մտադրութիւն կայ ուղարկելու 49 պատերազմական նաւեր: Ամերիկական կառավարութիւնը մտադիր է պաշտպանել Չինաստանի հետ ունեցած դաշնագրի անձեռնմխելիութիւնը, որով Միացեալ-Նահանգների առաջ բաց պէտք է լինեն Մանջուրիայի երկու նաւահանգիստներ:

ԻՆՉ Է ԿԱՏԱՐՎՈՒՄ ՄԱԿԵԴՈՆԻԱՅՈՒՄ

—

Կռիւը շարունակվում է. Ինչպէս երևում է, այժմ արիւնահեղ ընդհարումներ, անվերջ կռիւներ են տեղի ունենում Մակեդոնիայի գլխաւոր կենտրոններում: «Новости» լրագրի ասելով, ներկայումս Մակեդոնիայի գրեթէ բոլոր ծայրերում շարունակ ընդհարվում են հրոսակախմբերն ու թիւրքական զօրքերը: Մօնաստիրի վիլայէթում ապստամբութեան գլխաւորն է Բօրիս Սարաֆօվը, Ադրիանօպոլի վիլայէթում՝ Ծիրծիկօվը, Սերեսի վիլայէթում՝ գեներալ Ցօնչևը և գնդապետ Եանկօվը: Գերեսրի մօտակայքում, բարձր լեռներում իւրաքանչիւր օր կռիւներ են տեղի ունենում:

—

Բօլգարիան զինվում է. Գերմանական «Kölnische Zeitung» թերթի ասելով, Բօլգարիան վերջին ժամանակներս շատ մեծ եռանդով զինվում է: Միայն Աւստրօ-Ունգարիայում նա գնել է 50,000 հրացան, 15 միլիոն փամփուշտ և 1,600 ձի: Այդ բոլորն էլ արդէն ճանապարհւած են և շուտով ստացվելու են Բօլգարիայում:

—

Թիւրքական զօրքի խաչագործութիւններից. Անկարգապահութիւնը կատարեալ համաճարակ դարձած տարածվել է թիւրքական զինուորների մէջ: Նրանք շատ դէպքերում չեն հնազանդվում իրանց իշխանաւորներին և անում են այն, ինչ որ ուզում են: Այսպէս, օրինակ, Վելեօ քաղաքից 50 զինուորներ ինքնակամ գնացել են գիւղերը և թալանով են զբաղված: Փախստականներին ձերբակալելու համար մի զօրագունդ է ուղարկված: Պրիլեպում զինուորներից մէկը սպանել է իր օֆիցերին, որը փորձել էր թալանի առաջն առնել: Այդ զինուորին մահվան դատապարտեցին, բայց ընկեր-զինուորները ահագին աղմուկ բարձրացնելով, արգելք եղան վճռի իրագործմանը:

Այդպիսի օրինակները անթիւ, անհամար են, օրինակներ, որոնք գալիս են ապացուցանելու, թէ թիւրքական զօրքային սիստեմը արդէն ցեցի նման կրծում-ոչնչացնում է նոյն իսկ նրա զինուորական ույժը:

—

Մանուկների կոտորած. Թիւրքական վերջին գազանութիւնների մասին «Београдске Новине» լրագիրը սեպտեմբերի 28-ին ստացել է հետևեալ հեռագիրը.

—«Օխրիդայից դէպի հիւսիս-արևելք ընկած է ապստամբների գլխաւոր ապաստանը, որտեղ գտնվում են՝ զէնք, չորացրած հաց, ջրաղացներ՝ ալիւր աղալու և վառարաններ՝ հաց թխելու համար: Լրտեսները այդ մասին իմաց են տալիս թիւրք կառավարութեանը, որ և ուղարկում է այնտեղ մեծ քանակութեամբ զօրք: Ապստամբների և զօրքի միջև սկսվում է արիւնահեղ կռիւ, որ տևում է մի քանի օր: Երկար դիմադրում են մակեդոնացիները թիւրքական մեծ ույժին ու թնդանօթներին, բազմաթիւ զինուորների մահվան գիրկն են գլորում, բայց վերջ ի վերջոյ ընկճվում են: Սկսվում է սոսկալի տեսարան: Թիւրքերը կոտորում են ապստամբների մօտ թողնված անզէն ազգաբնակութեանը: Սրախողխող են անում բոլորին, իսկ երեխաներին գցում են կրակով լի վառարանը և սարսափելի տանջանքներով մահացնում...»

Նոյն լրագրին սեպտեմբերի 29-ին Բիտօլիայից հեռագրում են.

—«Դեբարցախում տեղի ունեցած կռւից յետոյ բաշիբօզուկները սարսափելի գազանութիւններ կատարեցին: Նրանք երեխաներին նստեցնում էին սուիններ վրա և այդպէս մահացնում:»

Եւ այդ բոլորը դիպլօմատիական լեզուով կոչվում է «խաղաղութիւն վերականգնեցնելը»:

—

Թիւրք կառավարութեան կոչը. —Թիւրքիան տեսնելով, որ ոչ զէնքը և ոչ էլ հալածանքները չեն ազդում բօլգարների վրա, որ հարիւր հազարաւոր զօրքը չէ կարողանում խեղդել ապստամբութիւնը, այժմ «Вечерняя Почта»-ի ասելով, դիմեց համոզելու, խրատելու սիստեմին:

Բիտօլիայի բոլոր փողոցների պատերի վրա կպցրած է կառավարութեան մի նոր կոչը, որը յայտնում է բօլգար ազգաբնակութեանը, թէ սուլթանը հայրական հոգատարութեամբ միշտ մտածում է իր հպատակների մասին, թէ նա միայն բարիքներ է կամենում, թէ գիշեր-ցերեկ աշխատում է դրա համար, թէ այժմ մի շարք նոր միջոցներ են ձեռք առնված արդարութիւնը և կեանքի ու գոյքի ապահովութիւնը պաշտպանելու համար և թէ վերջապէս ստախօսներ ու մոլորեցնողներ են այն մարդիկ, որոնք բօլգարներին ապստամբութեան են հրաւիրում...

Բայց, արդեօք, այդքան դառն փորձերից յետոյ բօլգար ազգաբնակութիւնը կարող է հաւատալ թիւրքական խոստումներին: Երբէք:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Ֆրանսիական մամուլը քննադատում է Ֆրանսիայի և Անգլիայի մէջ կապված դաշնագիրը՝ փոխադարձ տարաձայնութիւնները միջնորդ դատարանով քննելու մասին: Բոլոր հանրապետական լրագիրները, սկսած չափաւոր «République Française»-ից մինչև սօցիալիստական «Petite République»-ը, առանց չափազանցնելու դաշնագրի գործնական նշանակութիւնը, համարում են նրան այսուամենայնիւ մի դրական ապացոյց և վերջին ժամանակ Անգլիայի և Ֆրանսիայի մէջ տիրող սերտ յարաբերութիւնների ամրութեան համար: «Pet. Rép.» լրագրում Ժէրօ Րիշար, խօսելով դաշնագրի ընդհանուր նշանակութեան մասին, ի միջի այլոց, ասում է, որ այդ փաստը խիստ յուզումն առաջ կը բերէ միւս ազգերի սրտում: Անգլիայից և Ֆրանսիայից յետոյ ուրիշ երկիրներ ևս կը ցանկանան կապվել իրար հետ այդպիսի դաշնագրերով, մինչև որ ամբողջ Եւրոպան կը համակվի դէմօկրատիական ոգով և ազգերը կը միանան՝ հիմնելու միջազգային խաղաղութեան յաւիտենական թագաւորութիւնը: «Matin» լրագիրը գրում է այդ մասին. «Որքան մեզ յայտնի է, ներկայ դաշնագիրը միայն առաջին քայլն է և բանակցութիւնները կը շարունակվեն՝ մինչև որ լուծում ստանան և շատ ուրիշ կէտեր, որոնք այժմ չեն մտել դաշնագրի մէջ:»

—Ֆրանկո-իտալական ցոյցերը շարունակվում են ամբողջ Իտալիայում և իտալական արքայական զոյգի Պարիզից գնալուց յետոյ: Ստացվում են տեղեկութիւններ մի ամբողջ շարք միտինգների մասին, որոնք տեղի են ունեցել զանազան քաղաքներում: Միտինգներում ջերմ պաշտպանութիւն է գտնում ֆրանկո-իտալական միութեան գաղափարը: Սանսկրիտական հնութիւնների յայտնի պրօֆէսօր դը Գուբերնատիս Հռոմում այցելեց ֆրանսիական դեսպանատունը և այնտեղ դուրս գալով պատշգամբ մի ոգևորված ճառ արտասանեց հաւաքված ամբոխի առաջ, որ հաւաքվել էր դեսպանատան առաջ: Ճառի ամբողջ միտքը կայանում էր նրանում, որ ցանկալի է երեքպետեան դաշնակցութիւնը փոխարինել իտալո-ֆրանսիական միութեամբ, և որ այդ միութիւնը միայն համապատասխանում է համալատինական իդէալներին: Ռօմանական ցեղի ազգութիւնները պէտք է դաւանեն այդ իդէալները միայն: Այդ ճառից յետոյ՝ ամբոխը այնպիսի ցոյցեր արեց պրօֆէսօրին, որ ֆրանսիական դեսպանութիւնը դժուար դրութիւնից ազատելու համար՝ ստիպված էին համեստ բռնութեամբ հեռացնել նրան պատշգամբից:

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

11 նոյեմբերի

ՏՕԿԻՕ: Դիպլօմատիական դրութիւնը անփոփոխ է: Անհիմն են ճապոնական զօրքերը Կորէա ուղարկելու մասին լուրերը: Ղեկավարող ճապոնական լրագիրը գրում է. «Մանջուրիայի վերաբերմամբ Ճապոնիան ոչինչ չէ պահանջում, բացի այն բանից, որ Ռուսաստանը կատարէ իր տուած խոստումները զօրքերը դուրս բերելու և առևտրի ազատութեան վերաբերութեամբ: Ինչ վերաբերում է Կորէային, Ճապոնիան չի թոյլ տայ, որ ո և է ուրիշ երկիր իր ձեռքը դնէ նրա վրա: Եթէ Ճապոնիան խօսում է այդպէս, թող Ռուսաստանը գիտենայ, որ Ճապոնիան այդպէս է անում՝ համամիտ լինելով շատ պետութիւնների հետ:»

Կ. ՊՕԼԻՍ: Երէկ ռուսաց և աւստրօ-ունգարական դեսպանները յանձնեցին Բ. Դրան յայտագիր ռէֆօրմների վերաբերմամբ Մակեդոնիայում:

ՊԵԿԻՆ: Այստեղ զարմացած չեն, որ փոխարքայ գեներալ-ադիւտանտ Ալէքսէև բողոք է յայտնում մանջուրական քաղաքները բանալու դէմ համաշխարհային առևտրի համար: Չինաամերիկական առևտրական դաշնագրի համաձայն, օտարների բնակավայրերի համար պէտք է տրվեն Մուկդէնում և Անտունում բնակվելու և առևտրի համար պէտքական բնակավայրեր, բայց Ռուսաստանի տված վերջին առաջարկութիւնների մէջ Չինաստանին ընդհակառակը պահանջ է յայտնվում, որ այդպիսի բնակավայրերը տրվեն միայն Ռուսաստանին:— Ճապոնական դեսպանը յայտարարում է, որ ռուս-ճապոնական բանակցութիւնները բաւարար ընթացք են ընդունում:

ՅՕԿՕՀԱՄԱ: Սպասում են, որ ծովակալ Ալէքսէև նոյեմբերի առաջին թւերին կուղևորվի Պետերբուրգ. այդպիսով մանջուրական ճգնաժամի սուր կերպարանք ընդունելը յետաձգված կարելի է համարել:

ՏԵԱՆՑԶԻՆ: Ռուսաստանը բանակցութիւններ է վարում շոգենաւային ընկերութեան հետ Շանհայում՝ շոգենաւեր վարձելու Պօրտ-Արտուրի համար, որովհետև կամաւոր նաւատորմի շոգենաւերը բաւական չեն հաղորդակցութեան դէպքերի համար:

ՀՌՕՄ: Թագաւորը յանձնեց Ջիօլէտտին կաբինէտի կազմակերպութիւնը:

ՍԵՈՒԼ: Կայացաւ ճապոնական երկաթուղու առաջին մասի բացումը Սէուլից մինչև Ֆուզան: Բրիտանական և ճապոնական դեսպանները շարունակում են պնդել, որ բացվի Եօնգամփօ—որպէս դաշնագրային նաւահանգիստ և մտցնվի ռուսական բնակավայրը այդ նաւահանգստի շրջանում: Կորէական արտաքին գործերի մինիստրը հակամիտ է զիջել այդ ցանկութիւններին, բայց կայսրը փակվեց պալատում և մերժում է տալ իր համաձայնութիւնը որ և է առաջարկութեան:

12 նոյեմբերի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ: Բիւլլէտէն Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկօլայևիչի առողջական դրութեան մասին. «Կաննում մնալու ժամանակից Նորին Կայսերական Բարձրութեան առողջական դրութեան մէջ նկատելի բարւոքումն սկսվեց: Ուժերը վերականգնվում են: Վախտութիւնը աւելի պակաս է: Շարժումը մարմնի հիւանդ կէսում աւելի ազատ է և վստահ. զգայականութիւնը վերադարձաւ. սրտի և երիկամունքների գործունէութիւնը և ախորժակը կատարելապէս բաւարար են: Բրօնխիտը դադարեց: Նպաստաւոր եղանակի ժամանակ Օգոստափառ հիւանդը անց է կացնում 5-ից մինչև 7 ժամը օդում:

ԱՍԽԱԲԱԴ: Լոյս տեսաւ «Закаспiйское Обозрѣнiе» նոր պատկերազարդ հրատարակութեան առաջին համարը պարսկերէն լեզուով:

13 նոյեմբերի

ՐՕՍՏՕՎ-ԴՕՆԻ-ՎՐԱ: Հոկտեմբերի 10-ին, առաւօտեան 4 ժամին, Վլադիկավկազեան երկաթուղու Ցարիցինեան ճիւղի ապրանքատար գնացքը Գարօշին կայարանի մօտ ընդհարվեց ապրանքամարդատար գնացքի հետ: Վիրաւորվեցին երրորդ կլասսի 5 ճանապարհորդներ, մեքենապետը և նրա օգնականը: Փշրված են երրորդ կարգի երկու վագօն և ծանրոցքի վագօնը:—Հոկտեմբերի 10-ին Վլադիկավկազեան երկաթուղու Բատայսկ կայարանի մօտ տեղի ունեցաւ զինուորական գնացքի ընդհարում ապրանքատար գնացքի հետ: Ապրանքատար գնացքում սպանված է մէկը. երկու գնացքներում վէրքեր ստացան 6 մարդ:

ՊԱՐԻԶ: Պաշտօնական նկատողութիւնը հաստատում է, որ Լամզդօրֆը մտադիր է հանդիպել Դելկասէի հետ. տեսակցութեան պայմանաժամը որոշված չէ:

Կ. ՊՕԼԻՍ: Ճիշտ չէ լրագիրների այն լուրը, թէ բարենորոգումներին վերաբերեալ յայտագրի յանձնելը դանդաղեց երկու պետութիւնների կարծիքների տարբերութեան պատճառով կամ Անգլիայի ու Իտալիայի պաշտօնական պահանջի պատճառով՝ միջազգային հսկողութեան մասին: Ընդհակառակը, յայտագրի նոր կէտերը մեծ տպաւորութիւն թողին:

ԲԵԼԳՐԱԴ: Սկուպշչինան ընդունեց առևտրական դաշնագիրը Թիւրքիայի հետ և նիստերը յետաձգեց մինչև նոյեմբերի 20-ը: Պաշտօնական լրագրում յայտարարված է, որ Սիմիչը նշանակված է Կ. Պօլսի դեսպան:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՑԱՆԿԱՆՈՒՄ ԵՄ

ԴՊՐԻ ՊԱՇՏՕՆ

Ռուսաստանի զանազան քաղաքներում. կարող եմ երգել թէ ձայնագրերով և թէ հասարակ շարականով:

Հասցէ. Церковь Сурпъ-Карапетъ, Григору Амиранянцу. 1—3

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆ

Երեքշաբթի, նոյեմբերի 4-ին, թատերասէրների խումբը կը ներկայացնէ

ՋՈՂԻ ՓՈԽԱՐԷՆ ՋՈՂ

Կոմ. 3 գործ. հեղ. Դեսաչենկոյի

Մասնակցում են՝—Ալվանեան, Արրահամեան, Վանչյր, Եզուանդեան, Եռայեան, Մամուլեան, Խօջաթումանեան, Զմշկեան և ուրիշները

Ներկայացումից յետոյ

ՊԱՐԵՐ

Սկիզբը 8½ ժամին:

Տեղերի գները 1 րուբլուց մինչև 30 կոպ.

Հիւրերը մուտքի համար վճարում են 1 րուբլի:

1—1

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՐԹՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

ՌՈՒՍԱՑ ՕՊԵՐԱ

Երեքշաբթի, նոյեմբերի 14-ին

Կը ներկայացվի

ՀՐԷՈՒՀԻ

Օպերա 5 գործ. 4 պատկ. երաժշտ. Հալևվի

Մասնակցում են.—Տ.տ. Մինինկովա, Կարատավինա, Գ. պ. Դարսկիյ, Ֆեօդորով, Գրինեվ, Գավրիլով

Սկիզբն է 8 ժամ. երեկոյեան

1—1

Սրանով յայտարարում եմ Երևանայ հասարակութեանը այն, որ ՂԱՍԱՐԽԱՆԱՑ կոչված տեղում, ունեցածս Հաջի-Մամադ-Հաջի-Իսաջար օղլու հետ ընկերովի, չորրորդ մասից մի մաս գուքանս, որը արժէ ութը հարիւր րուբլի, ծախում եմ: Ցանկացողը թող վերջնականապէս իր արաջ գնովը գիմէ Գէորգ Ցովհաննիսեանցին, կամ ուղղակի ինձ, ուր որ ես գտնվում եմ: 2—3

ՆԱԽԿԻՆ ՈՒՍՈՒՑԻՉ, ԹԵՄԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԱՒԱՐՏ

Մի երիտասարդ

ցանկանում է ընտանիքներում հայոց լեզուի դասեր տալ, կամ որ և է յարմարաւոր պաշտօն ունենալ քաղաքում և կամ քաղաքից դուրս: Պայմանների մասին գիմել գրաւոր կամ անձամբ 2—6 ժ. Саперная, 37. Седракянцу.

2—3

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻՆ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ հաղորդում է ի տեղեկութիւն ամենքի, որ կենտրոնական բուժարանին կից (Մուխրանսկայեա փողոց) մանկաբարձուհիների փոխադարձ օգնութեան Թիֆլիսի ընկերութեան կողմից հիմնված է մանկաբարձուհիների ցերեկվայ և գիշերվայ հերթապահութիւն՝ առաջին օգնութիւնը հասցնելու ծննդկան և յղի կանանց: Խորհրդի և նախնական օգնութեան համար վերցնվում է 1 րուբլի վճար: Այս դրամները մտնում են յիշված ընկերութեան դրամարկղը, որ նոյնպիսի հերթապահութիւն է սահմանել և մանկաբարձական ինստիտուտում:

3—3

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆ

Ուրբաթ, նոյեմբերի 17-ին

փիլիսոփայութեան դոկտոր

ՊՕՂ. ԿԱՐԱ-ՄՈՒՐԶԱՆ

Կը կարդայ հանրամատչելի դասախօսութիւն

«ԿԵԱՆՔ ԵՒ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ»

նիւթի մասին:

Սկիզբն է ճիշդ 8½ ժամին երեկոյեան:

Տոմսակները (1 ր. 60 կոպէկից մինչև 30 կոպէկ): Կարելի է ստանալ պ. Մեսանիկովի խանութում, Դվորցովայա փողոցի վրա:

2—3

Կովկասեան Կապրովի օրօցնի բաժակոմիի համար չինվելիք զօրանոցի հողաբաժնի վրա Նաւթլուղում՝ ծախվում են ալխատանքի մէջ փորձված ՁԻԵՐ սայլերի և նրանց սարքի հետ միասին:

2—3

ԲԺԻՇԿ

Ա. ՄԽԻԹԱՐԵԱՆՑ

Ընդունում է մանաւորապէս սիֆիլիս, մորթու և վեներական ախտ ունեցող հիւանդներին:

Բժշկա-միկրօսկոպիական կաբինէտ:

Ամենայն օր Առաւօտ. 12—2 ժ.

Երեկոները 5—6 ժ.

Մեծ Վանքի փողոց, տուն Կուզանովի. № 20. Բախչիեվի դեղատան կից. Большая Банкская ул. домъ Кузанова, № 20, рядомъ съ аптекой Бахчiева.

18—100

ՑԱՑՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂՈՒ ՎԱՐՉՈՒԹԻՒՆԸ սրանով յայտարարում է ի գիտութիւն ընդհանուրի, որ 1903 թւի նոյեմբերի 15-ից մարդատար գնացքների երթևեկութիւնը փոփոխվում է հետևեալ կերպով.

Երթևեկող գնացքների ժամերը նշանակված են Պետերբուրգի ժամացոյցի համեմատ, որ յետ է Թիֆլիսի ժամացոյցից 58 րոպէով:

Բագուից մինչև Բաթում

Կայարանները	Արագ. Կովկ. Մոսկ. Թիֆլ. № 19 Գալ.	Մեկն.	Փոստային № 3 Գալ.	Մեկն.	Մարդատար № 5 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. № 17 Գալ.	Մեկն.
Բագու	Գիշեր.	3.50	Գիշեր.	10.30	Ցերեկ.	12.50	Գիշեր.	3.10
Բալաջարի	6.13	6.14	10.58	11.13	1.17	1.37	3.37	4.07
Հաջիկաբուլ	8.40	8.48	2.13	2.30	4.29	4 49	7.12	7.37
Քյուրդամիր	10.14	10.19	4 19	4.29	6.35	6.47	9.41	9.58
Եվլախ	12.12	12.22	7.04	7 20	9.31	9.46	1.06	1.31
Ելիզավետպոլ	2.07	2.15	9.33	9.50	11.58	12.08	3 46	4.22
Աղստաֆա	5.32	5.40	12.55	1.18	3.03	3.13	7.38	8.03
Թիֆլիս	7.04	Երեկ.	4.40	5.30	6.15	7.10	11.24	Գիշեր.
Գորի			7.56	8.04	9.36	9.44		
Միխայլովո			9.19	9.39	10.57	11.17		
Շարոպան			12.14	12 22	1.49	1.54		
Ռիոն			1.37	1.53	3.04	3.14		
Սամտրեդի			2.40	2.55	4.01	4.21		
Բաթում			6.11	Առաւ.	7.25	Երեկ.		

Բաթումից մինչև Բագու

Կայարանները	Արագ. Կովկ. Մոսկվ.-Թիֆլ. № 20 Գալ.	Մեկն.	Փոստային № 4 Գալ.	Մեկն.	Մարդատար № 6 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. № 18 Գալ.	Մեկն.
Բաթում			Երեկ.	11.10	Առաւ.	.834		
Սամտրեդի			2.29	2.44	11.41	12.01		
Ռիոն			3.35	3.47	12.52	1.02		
Շարոպան			4.53	4.59	2.11	2.18		
Միխայլովո			7.44	7.59	5.12	5.27		
Գորի			9.04	9.12	6.32	6.42		
Թիֆլիս	Ցերեկ.	4.30	11.25	12.10	9.00	9 30	Առաւ.	6.36
Աղստաֆա	6 46	6.54	3.00	3.20	12.16	12.26	9.30	9 50
Ելիզավետպոլ	9.13	9.21	6.26	6.48	3.36	3.52	1.00	1.29
Եվլախ	10.41	10.51	8.37	8.52	5.40	5.50	3.32	3.48
Քյուրդամիր	12.45	12.50	11.21	11.33	8.24	8.34	6 25	6.36
Հաջի-Կաբուլ	2.18	2.26	1.16	1.31	10.25	10 45	8.22	8.41
Բալաջարի	4.53	4.54	5.18	5.47	1.48	2.13	11.50	12.20
Բագու	5.15	Գիշեր.	6.10	Առաւ.	2.35	Ցերեկ.	12.42	Գիշեր.

Թիֆլիսից մինչև Երևան և յետ

Փոստային 74/75 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. 90/91 Գալ.	Մեկն.	Կայարանները	Փոստային 76/77 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. 92/93 Գալ.	Մեկն.
Երեկ.	10.15	Ցերեկ	12.30	Թիֆլիս	5.55	Գիշեր.	4.00	Ցերեկ.
3.08	3.18	5.15	5.30	Սանահին	12.55	1.18	11.07	11.30
5.23	5.38	7.32	7.52	Ղարաքիլիսա	11.15	11.29	9.20	9.36
8.54	9.14	11.08	11.50	Ալեքսանդրոպոլ	7.56	8.16	5.02	6.02
3.02	Ցերեկ.	7.26	Առաւ.	Երևան	Ցերեկ.	12.52	Երեկ.	7.34

Ալեքսանդրոպոլից մինչև Կարս և յետ

Փոստային 95 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. 97 Գալ.	Մեկն.	Կայարանները	Փոստային 96 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. 94 Գալ.	Մեկն.
Առաւ.	9.30	Երեկ.	11.40	Ալեքսանդրոպոլ	7.40	Երեկ.	5.20	Գիշեր.
12 50	Ցերեկ.	3.10	Գիշեր.	Կարս	Երեկ.	4.37	Գիշեր	2.07

Բորժոմից մինչև Բակուրիան և յետ

Մարդատար 93 Գալ.	Մեկն.	95 Գալ.	Մեկն.	Կայարանները	Մարդատար գնացքը 94 Գալ.	Մեկն.	96 Գալ.	Մեկն.
Առաւ.	6.00	Առաւ.	8.20	Բորժոմ	2.31	Ցերեկ.	5.58	Ցերեկ.
9.58	Առաւ.	12.18	Ցերեկ.	Բակուրիան	Առաւ.	10.34	Ցերեկ.	2.00

Թիֆլիս—Միխայլովո—Բորժոմ և յետ

90 Գալ.	Մեկն.	92 Գալ.	Մեկն.	7/8 Գալ.	Մեկն.	Կայարանները	Մարդատար գնացքը 8/7 Գալ.	Մեկն.	89 Գալ.	Մեկն.	91 Գալ.	Մեկն.
				Ցեր.	2.00	Թիֆլիս	6.40	Առ.				
				4 24	4.39	Գորի	4.20	4.29				
Առ.	8.10	Եր.	9.50	6.00	6.10	Միխայլովո	2.30	3.14	5.00	Ցեր.	11.01	Առ.
9.20	Առ.	11 00	Եր.	7.20	Եր.	Բորժոմ	Գիշ.	1.20	Ցեր.	3.50	Առ.	9.53

Սամտրեդիից մինչև Փոթի և Փոթիից մինչև Սամտրեդիա

Կայարանները	Մարդատար գնացքը 111 Գալ.	Մեկն.	115 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-մարդ. 113 Գալ.	Մեկն.
Սամտրեդի	Գիշեր.	3 10	Ցերեկ.	4.30	Ցերեկ.	12 20
Փոթի	5.29	Գիշեր.	6.36	Երեկ.	2.24	Ցերեկ.

Փոթիից մինչև Քութայիս և Քութայիսից մինչև Փոթի

Կայարաններ	Մարդատար 112 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-Մարդ. 114 Գալ.	Մեկն.	Մարդատար 116 Գալ.	Մեկն.	118 Գալ.	Մեկն.
Փոթի	Առաւ.	6.00	Առաւ.	9.24	Ցերեկ.	1.32	Երեկ.	11.56
Սամտրեդի	8.00	8.15	11.30	Առաւ.	3.40	Ցերեկ.	2.10	Գիշ.
Ռիոն	9.06	9.10						
Քութայիս	9.30	Առաւ.						

Ռիոնից մինչև Քութայիս և Քութայիսից մինչև Ռիոն

Կայարանները	Մարդատար գնացք 12	102	104	106	110
Ռիոնից գնում է	7 50	2.10	4.45	1.10	7.20
Քութայիս գալիս է	8 10	2.30	5.05	1.30	7.40
	առաւ.	գիշեր	գիշեր	ցերեկ	երեկ.

Կայարանները	Մարդատար գնացք 11	101	103	107	109
Քութայիսից գնում է	3.10	1.00	3.00	2.20	6.20
Ռիոն գալիս է	3.30	1.20	3.20	2.40	6.40
	առաւ.	գիշեր	գիշեր	ցերեկ	երեկ.

Միխայլովից մինչև Սուրամ

Կայարանները	ապր.-մարդատար գնացքը 79	81	83	85	87
Միխայլովից գնում է	2.20	8.10	11.28	6.18	9.50
Սուրամ գալիս է	2.32	8.22	11.40	6.30	10 02
	գիշեր	առաւ.	առաւ.	երեկ.	երեկ.

Սուրամից մինչև Միխայլով

Կայարանները	ապր.-մարդատար գնացքը 80	82	84	86	88
Սուրամից գնում է	2.48	7.08	10.30	4.48	8 50
Միխայլով գալիս է	3.00	7.20	10.42	5.00	9.02
	գիշեր	առաւ.	առաւ.	ցերեկ	երեկ.

Շորապան-Դարկվեթի և յետ

Մարդատար գնացք 98 Գալ.	Մեկն.	100 Գալ.	Մեկն.	Կայարաններ	Մարդատար գնացք 97 Գալ.	Մեկն.	99 Գալ.	Մեկն.
Առաւ.	6 00	ցեր.	5.00	Շորապան	1.30	ցեր.	11.55	եր.
8 27	8.40	7.25	7.40	Ձիրաուլի	11.03	11.23	9.28	9.48
9.00	Առաւ.	8 00	եր.	Դարկվեթի	ցեր.	10.45	եր.	9.10

Բաթումից մինչև Նոթանեբի և յետ

Մարդատար գնացք 14 Գալ.	Մեկն.	16 Գալ.	Մեկն.	Կայարաններ	Մարդատար գնացք 13 Գալ.	Մեկն.	17 Գալ.	Մեկն.
գիշ.	5.54	ցեր.	2.00	Բաթում	8.06	առաւ.	5.36	ցեր.
6.33	6.35	2.32	2,34	Չակվա	7.33	7.34	5 01	5.05
6.52	առաւ.	2.51	2 55	Կոբուլեթի	առաւ.	7.14	4 37	4.42
		3.18	ցեր.	Նոտանեբի			ցեր.	4.15

Բաթումից մինչև Շորապանի և յետ.

Մարդատար 10 Գալ.	Մեկն.	Կայարաններ	Մարդատար 9 Գալ.	Մեկն.	Ապր.-Մարդ. 108 Գալ.	Մեկն.
Գիշեր	12.07	Բաթում	11.22	երեկ	Ցերեկ	3 40
3.25	3.39	Սամտրեդի	7.54	8.09	4.00	5 30
4.30	4.40	Ռիոն	7 00	7.07	8.55	երեկ
5.84	գիշեր	Շորապանի	ցերեկ	5 50		

Ռիոնից մինչև Տկվիբուլի և յետ.

Կայարաններ	Ապր.-Մարդ. 105 Գալ.	Մեկն.
Ռիոն	12.40	ցերեկ
Քութայիս	10.00	12.20
Տղիբուլի	առաւ.	6 36

Բագուից մինչև Բալաջարի և Բալաջարից մինչև Բագու Վլադիկավկասեան երկաթուղու գնացքը.

Արագ Կովկ. Մոսկ. Թիֆլիս. № 19 bis Գալ.	Մեկն.	Փոստային № 3 bis Գալ.	Մեկն.	Մարդատար № 5 bis Գալ.	Մեկն.	Գնացքը № 9 bis Գալ.	Մեկն.	Ապրանքը մարդատար № 11 bis Գալ.	Մեկն.	Կայարանները	Արագը Կովկ. Թիֆ. Մոսկ. № 20 bis Գալ.	Մեկն.	Փոստային № 4 bis Գալ.	Մեկն.	Մարդատար № 6 bis Գալ.	Մեկն.	Գնացքը № 10 bis Գալ.	Մեկն.	Ապրանքը մարդատար № 12 bis Գալ.	Մեկն.
առաւ.	6.00	առաւ.	7.50	Երեկ.	11.42	ցերեկ.	2.20	ցերեկ.	3.20	Բագու	5.08	գիշեր	9.20	երեկ.	3.55	գիշեր	1.10	ցերեկ	11.40	առաւ
6.28	առաւ.	8.20	առաւ.	12.12	գիշեր	2.50	ցերեկ.	3.55	ցերեկ.	Բալաջարի	գիշեր	4.45	երեկ	8.58	գիշեր	3.33	ցերեկ	12.46	առաւ	11.10

Ծանօթութիւն. 1) Կովկասեան արագ №№ 19 և 20 գնացքները հաղորդակցելով Մոսկվայի և Թիֆլիսի հետ, մտնում են Բագու կայարանը շաբաթը մի անգամ. № 19 գնացքը գալիս է Թիֆլիս ուրբաթ օրերը, իսկ № 20-ը գնում է Թիֆլիսից երեքշաբթի և հասնում է Բագու չորեքշաբթի օրերը: 2) Ապրանքա-մարդատար №№ 17 և 18 գնացքները Թիֆլիսի և Բագուի մէջ հաղորդակցութիւն կը սկսեն 1904 թւի յունվարի 1-ից. 3) Ապրանքա-մարդատար №№ 94 և 97 գնացքները Ալէքսանդրոպոլ և Կարս կերթևեկեն միայն նրանց խական կարևորութեան համաձայն: 4) Նոյեմբերի 14-ին փոստային № 74/75 գնացքը Կարսի գծով կուղարկվի Թիֆլիսից ձմեռվայ կանոնով, այսինքն փոխանակ 11 ժ. 30 ր. երեկոյեան,—10 ժ. 15 ր. երեկոյեան Պետերբուրգի ժամանակով: 1—3